

הרב שלמה אישון

פרסום דברי תורה בלא קבלת רשות - בין הגר"ש גורן לגר"ש ישראלי

במהלך מלחמת שלום הגליל (תשמ"ב) פרסם הגר"ש גורן זצ"ל מאמר בעיתון 'הצפה' בנושא: המצור על ביירות לאור ההלכה. בעקבות המאמר שלח הגר"ש ישראלי זצ"ל מכתב אל הגר"ש גורן, ובו השגות על דבריו. הגר"ש גורן השיב על ההשגות, והעביר את ההשגות עם תשובותיו לאבי מורי שיבלח"א, שהיה עורך 'הצפה', והוא פרסמם בעיתון.¹ הפרסום ב'הצפה' הפתיע את הגר"ש ישראלי, ובעקבותיו התעורר דיון הלכתי נוסף, שבו נחלקו הגר"ש גורן והגר"ש ישראלי - האם מותר לפרסם דברי תורה בלא קבלת רשות ממי שאמרם.²

א. הסתירה בסוגיות

הדיון ההלכתי שבין הגר"ש גורן והגר"ש ישראלי נסוב סביב יישוב סתירה, לכאורה, שישנה בסוגיה זו. מצד אחד, נאמר בגמרא במסכת יומא (ד ע"ב):
מניין לאומר דבר לחבירו שהוא בבל יאמר, עד שיאמר לו לך אמור - שנאמר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר.
דברים אלו הביא להלכה ה'מגן אברהם', ומהם עולה בפשטות כי אין לומר דברי תורה בלא קבלת רשות מפורשת מן האומר. שהרי משה רבנו היה זקוק לאישור של הקב"ה לומר לישראל את דברי התורה ששמע.³ לעומת דברי הגמרא ביומא, מן התוספתא משמע שמותר להפיץ דברי תורה גם בלא קבלת רשות:

1. מאמרו של הגר"ש גורן, השגות הגר"ש ישראלי ותשובות הגר"ש גורן, מופיעים בספרו של הגר"ש גורן תורת המדינה, עמ' 402. בעקבות הדברים פרסם גם הגר"ש ישראלי מאמר מקיף בנושא בתחומין ד, עמ' 25.
2. מאמריהם של הגר"ש גורן והגר"ש ישראלי בסוגיה זו מופיעים בתחומין ד, עמ' 354. דברי הגר"ש ישראלי מופיעים גם בחוות בנימין, סי' עה. במאמר זה לא נחזור על מה שפורסם שם, ונציין רק את תמצית דבריהם.
3. מגן אברהם, סי' קנו ס"ק ב. וע' במאירי שם, שנקט שזהו בגדר 'דרך ארץ', ואילו מלשון רש"י שם משמע שזהו לאו, וכן משמע מדברי הסמ"ג, לאוין סי' ט.

אבל המתגנב מאחר חבר והולך ושונה פרקו אף על פי שנקרא גנב זוכה לעצמו שנא' לא יבוזו לגנב וגו' סוף שמתמנה פרנס על הצבור ומזכה את הרבים וזוכה לעצמו ומשלם כל מה שבידו שנ' ונמצא ישלם שבעתים וגו'.⁴

וכן פסק הש"ך,⁵ שמותר לאדם להעתיק שלא ברשות דברי תורה מתוך ספר שהופקד בידו. כן מוכח גם מהגמרא במסכת עבודה זרה (כח ע"א), שכאשר מדובר בדבר שיש בו משום תועלת לבריאות הציבור, מותר לגלותו אף בלא רשות. ועל כן גילה ר' יוחנן את התרופה למחלת הצפדינא, בלא נטילת רשות.

ביישוב הסתירה בין המקורות, כתב הגר"ש גורן כי כוונת הגמרא במסכת יומא אינה לדברי תורה אלא לדברים אחרים, שאותם אין לומר בלא קבלת רשות. הגר"ש גורן מבאר שאי נתינת רשות ללמד דברי תורה, כמוה כהתניה על מה שכתוב בתורה. ועל כן אף שפשטות דרשת חז"ל עוסקת בדברי תורה, יש לומר על כך 'אם אינו ענין לדברי תורה שמצוה ללמד... תנהו ענין לדברים אחרים'. על כן, הוא סבור שאין כל פגם בפרסום השגותיו של הגר"ש ישראלי בלא קבלת רשותו, שהרי 'מדובר בשקלא וטריא בדברי תורה ובהלכות העומדות ברומו של עולם'.

הגר"ש ישראלי יישב את הסתירה באופן אחר. הוא מביא מדברי המדרש:

א"ר אחא מן האלקים אתה למד כשבקש לומר תורה לישראל אמרה ד' פעמים בינו לבין עצמו עד שלא אמרה לישראל שנאמר אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ואח"כ ויאמר לאדם, וכן (שמות כ) וידבר אלקים את כל הדברים האלה, ואח"כ לאמר לישראל.⁶

על פי זה הוא מבאר שהגמרא ביומא עוסקת בדברי תורה, וגם בהם, כל שלא אמר לו חברו במפורש שמותר לומר לאחרים, הרי הוא ב'בל יאמר'. הטעם לכך הוא שיייתכן שלא היו עדיין הדברים מלובנים כהלכה בשביל להיאמר בציבור ולהתפרסם ברבים, ולא נאמרו אלא לו בלבד, מפני שידעו ומכירו. כי לציבור צריך לדקדק ביותר שיהא מובן היטב ולא יבואו לכלל טעות. בתוספתא, מבאר הגר"ש ישראלי, מדובר על מקרה שהשומע יודע בעצמו שלא ימסור את הדברים לאחרים וידקדק יפה בשמועתו, שלא יגיע מזה לידי מכשול, ועל כן הדבר מותר. מכאן מסיק הגר"ש ישראלי כי אסור היה לפרסם את השגותיו למאמרו של הגר"ש גורן - בלא קבלת רשות מפורשת ממנו.

ב. עיון בספרות השו"ת

הגר"ש גורן והגר"ש ישראלי התמקדו בדבריהם בדברי חז"ל ונושאי כליו של השלחן ערוך. עיון בספרות השו"ת מעלה כי הדעה הרווחת היא כדעתו של הגר"ש גורן, להתיר

4. תוספתא, בבא קמא (ליברמן) פ"ז.

5. ש"ך, חו"מ סי' רצב ס"ק לה.

6. שמות רבה, (וילנא) פרשת כי תשא פרשה מ.

פרסום דברי תורה גם בלא קבלת רשות. תשובה יסודית בעניין הינה תשובתו של הנצי"ב מוולוז'ין, הדין במי שציווה את בניו שלא להדפיס את תשובותיו, וכותב הוא בין השאר: ולכאורה היה נראה שיכול האדם לעשות בהוראותיו כאדם העושה בתוך שלו, וכדאיתא בע"ז (דף יט א') שלבסוף נקראת על שמו שנאמר ובתורתו יהגה וגו'... אבל לאחר העיון אינו כן, ואינה נקראת שלו אלא ליתנם למי שירצה, אבל מ"מ אין בכחו ורשותו לאבד אותם לגמרי שהרי מצוה הוא ללמוד וללמד לאחרים, ולא לכבשם לעצמו, וה"ז דומה לתרומה של בעלים שהן שלו ליתן לכל כהן שירצה ומ"מ לאבד לגמרי אין לו רשות.⁷

כך פוסק גם בעל שו"ת 'בצל החכמה', הנוקט כי האיסור לומר לאחר בלא לקבל רשות הוא בבחינת הנהגת דרך ארץ,⁸ והנהגה זו נדחית מפני הערך של הפצת דברי תורה: בנד"ד כיון שדבר מצוה הוא לפרסם ח"ת הנ"ל לזכות מחברו וגם כדי לזכות בהם את הרבים, בודאי נדחית דרך ארץ של תורה מפני מצוה זו וכמש"כ. על כן מטעם זה לא נלענ"ד לאסור הדפסתו של ח"ת הנ"ל.⁹

את הראיה ממסכת יומא, שממנה עולה בפשטות כי האיסור לומר בלא לקבל רשות נאמר גם בדברי תורה, דוחה שו"ת 'בצל החכמה' בדרך מקורית:

דאם לא ה' הקדוש ברוך הוא מרשה למשה רבינו להגיד אותו דיבור לישראל, א"כ לא ה' אותו דיבור, מצוה לישראל כלל... אבל עתה כל התורה שנמסרה לנו וכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש בה בכלל לימוד תורה היא, ושפיר נידחית דרך ארץ של תורה מפני וכמש"כ.

זוהי גם דעתו של בעל שו"ת 'משנה הלכות', העוסק בשאלה דומה לשאלה שנחלקו בה הגר"ש גורן והגר"ש ישראל:

בראובן שכתב לשמעון חדושי תורה ושמעון השיב לו כדרכה של תורה ועתה אמר לו ראובן לשמעון שלא ידפיס ממנו הד"ת וגם לא ידפיס החד"ת שהשיב לו לראובן ואם רצונו להדפיסם ידפיסם בהעלם שמו אם יש ביד ראובן לאסור עליו או שלא צריך לשמוע לו?¹⁰

בתשובתו שם, הוא דן בסוגיה במסכת יומא ובדברי התוספתא, ומסיק:

כיון שהעלינו דאם אינו רוצה ללמדו מותר לגנוב ממנו וללמוד כ"ש דלא יוכל למנעו שלא ילמד לאחרים היכא שכבר כתב לו והוא דבר הנוגע להלכה ולמעשה. יתרה מזאת, יש שכתבו שלא זו בלבד שאדם אינו רשאי למנוע מאחרים להדפיס את חידושי התורה שלו, הוא אף מחויב להדפיסם בעצמו; ואם יכול היה להדפיסם ועל ידי כך להרבות תלמידים ולא עשה כן - לא קיים מצוות 'ללמוד וללמד'. דברי הפוסקים

7. שו"ת משיב דבר, ח"א סי' כד.

8. כשיטת המאירי, שהזכרנו לעיל הערה 3.

9. שו"ת בצל החכמה, ח"ד סי' פד.

10. שו"ת משנה הלכות, ח"ה סי' קצד.

בעניין זה הובאו על ידי הרב יצחק זילברשטיין, בנוגע לשאלה האם מותר להוציא כספים ממחוסר הכרה כדי להדפיס חידושי תורה שלו, וכך הוא כותב בתשובה:
בספר חסידים (סימן תקל) כתב כל מי שגילה לו הקדוש ברוך הוא דבר ואינו כותבה ויכול לכתוב הרי גוזל מי שגילה לו, כי לא גילה לו אלא לכתוב, דכתיב (תהלים כה יד) סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם, וכתיב (משלי ה טז) יפוצו מעינותיך חוצה, וזה שכתוב (קהלת יב יד) יביא במשפט על כל נעלם, שגורם שנעלם אם טוב שגילה לו אם רע שאינה כותבה.
והנה בהקדמה לשו"ת 'חתם סופר' חלק יו"ד, כתב בנו הגרש"ס שאביו החת"ס לא רצה להדפיס ספריו, וכתב לאחד בתשובה:

לא ידעתי החיוב להדפיס ולפזר דברי ברבים. כי כל עוד שיחיני ה' ויתן לי כח הריני מוכן ללמוד עם כל הבא לשמוע, לא אשקוט ולא אנוח כאשר ציוני ה' אלהי מה אני בחנם וכו', ולהשיב לכל שואל עד מקום שידי ושכלי מגיע באפס דמים, והנני כותב על ספר בדיו כל מה שחנני השי"ת הן בהלכה הן באגדה, והמה מונחים הפקר כל מי שרוצה להעתיקם יבוא ויעתיקם, וכך עשו קדמונינו קודם הדפוס, יותר אינני מחויב, ואם ח"ו להגדיל שם, חוששני מקללת חז"ל נגד שמא אבד שמי, ומכ"ש להרויח ממון ליטול חיים מן העולם ח"ו, עכ"ד.

לעומת זאת, בשו"ת 'ראשית ביכורים'¹¹ נכתב שמדין 'ולמדתם אותם', מחויב אדם להדפיס ספרו, וכן נכתב ב'דברות משה'¹² שכל אדם מצווה ללמוד וללמד, וחייב ללמד לכמה שיותר תלמידים שהוא יכול, שאם יכול ללמד מאה תלמידים, ולימד רק לחמישים, לא קיים מצוות 'ללמד'. ולכן אם יכול להדפיס חידושי וזו ירבה תלמידים הרבה, מחויב להדפיס ספרו מדין 'ללמד'.¹³

ומתוך כך מסיק הרב זילברשטיין להלכה:

נראה שכיון שיש על האדם מצוה ללמוד וללמד, ובזה שמדפיסים את חידושי תורתו, מקיים בזה מצוות לימוד תורה, והאב מחויב בלימוד, ודאי שניחא ליה שידפיסו את דברי תורתו, ומצוה גדולה להדפיס זאת מממונו.

ואמנם מצאנו לעיתים שאסרו פרסום בלא רשות, אך היה זה כדי לאפשר ליורשים להדפיס בעצמם ולהרוויח על כך, אך לא במקרה שבו אי הפרסום היה גורם לכך שדברי התורה לא יגיעו כלל לידיעת הציבור.¹⁴

אכן, מצאנו בשו"ת 'אגרות משה' שהביא גם כן את סברתו של הגר"ש ישראלי, שעל פיה לעתים אדם אינו רוצה להפיץ את חידושי התורה שלו משום שסובר שעדיין אינם ראויים

11. ראשית ביכורים, ברכת ראשית ד"ה והן.

12. דברות משה, הקדמה למסכת בבא מציעא.

13. חשוקי חמד, עבודה זרה יט ע"א.

14. ר' שו"ת בית יצחק, יו"ד ב ס' עה. ומדבריו שם משמע שרק כאשר האומר מצווהו שלא יאמר, הרי הוא ב'בלא יאמר', ולא כמו שמשמע מהגמרא ביומא. ור' בספר עמק המשפט, ס"ד עמ' כד, שהעיר על כך וכתב: 'ואולי יש לומר שבזמננו המציאות היא שבחידושי תורה של מחדש ואומר שיעורים מסתמא לא איכפת ליה שיאמרוהו לאחרים ורק אם אומר לו מפורשות שלא יאמר אז אסור'.

לפרסום. אך הוא כתב זאת בנוגע לאיסור להקליט דברים שנאמרו בעל פה, וגם אז - רק אם המדבר אסר מראש את ההקלטה:

בעל הדברי תורה כיון שאמר זה ברבים, שכל אחד יכול להעתיק על טייפ, אין לו שום רשות למנוע מלעשות טייפס, אם לא כשאמר לכל אלו שבאו לשמוע שאינו אומר אלא כשיבטיחו לו שלא יעשו טייפס מזה מאיזה טעם שאינו רוצה לפרסם... ואף שהוא דברי תורה שחייב הרב להשמיע יש הרבה שאינו ראוי לפרסם משום שאין למסור אותם לכו"ע ויש שאין מורין כן וכדאשכחן בגמ' טובא, ולפעמים מחמת שלא ברור להרב אם דבריו נכונים ובדעתו שיעוד יעין בדבר אם הם ראוי, ויש נמי רשות להרב לאסור בשביל זה שלא יעשו טייפס דשמא יראה אח"כ הרב שאין דבריו נכונים ויתבייש...

נמצינו למדים מדבריו של ה'אגרות משה' שאפילו במקרה שאדם אומר את הדברים בעל פה, מותר לפרסם את דבריו כל עוד לא אסר זאת במפורש, ואין חוששים שמא הדברים עדיין אינם ראויים לפרסום. וכל שכן דברים שבכתב, שלא אסר על הנמען להראותם לאחרים.¹⁵

מן הדברים עולה כי הדעה הרווחת בפוסקים היא שמותר לאדם לפרסם דברי תורה שהגיעו לידו, גם בלא רשות אומרו. זאת אלא אם כן האומר או יורשיו מעוניינים לפרסם זאת בעצמם ולהרוויח על כך רווח כספי - ואז אסור יהיה לפרסמם בלא רשות; או שהאומר מבקש במפורש שלא לפרסם, משום שסבור שהדברים עדיין אינם ראויים לפרסום.¹⁶ עם זאת, מצאנו סימוכין לדעתו של הגר"ש ישראלי בשו"ת 'אבני נזר' שם הוא מתרעם על בעל שו"ת 'בכורי שלמה' אשר הדפיס את תשובתו בלא לקבל רשותו: הנה הובא לפני את חיבורו בכורי שלמה אשר הדפיס. ובו תשובה אשר השיבותי בעת הייתי בקראשניוויץ וגם אשר שלח אלי תשובה על מכתבי. לא ישרה בעיני

15. שו"ת אגרות משה, או"ח ח"ד סי' מ אות יט. ואמנם האגרות משה, עוסק בכגון שאמר את הדברים ברבים, ואילו נידון הגר"ש ישראלי היה כששלח מכתב ולא אמר ברבים, אך נלע"ד שכל עוד לא ציין על המכתב במפורש שהוא מיועד לנמען בלבד, הרי שהמכתב עצמו עשוי להגיע לרבים, אף אם לא יפורסם, והרי זה דומה למי שאמר את דבריו ברבים. ור' בעמק המשפט, סי' ד עמ' כה, שהעלה אפשרות שהגמרא ביומא עוסקת בכגון שהאומר הראה שהוא מקפיד על כך שאחרים לא ישמעו: 'דוקא אם הכניסו בביתו ביחיד, דמשמע קצת שהוא מקפיד בדבר שלא יתגלה, דומיא דהתם, דהכניסו הקב"ה לאוהל מועד ביחיד, וקולו של הקב"ה לא היה נשמע חוץ לאוהל וכו', לכן אסור...'.
16. ור' בספר עמק המשפט, סי' לו עמ' תרמב, שכתב: 'נלע"ד שמי שקיבל תשובות בכתב מרבנים, צריך לשאול רשות מהם אם רוצה לפרסמם בספרו או בקובץ תורני וכדו', משום שפעמים כשכותבים תשובה אישית לא מדקדקים כ"כ בניסוח ובהרצאת הדברים. ויש גם דברים שמורים ליחיד ולא לרבים... רק שלא אחד שלגבי מכתבים מרבנים המציאות הדברים. ויש גם דברים שמורים ליחיד ולא שבעולם להדפיס מכתבים שמקבלים, ואולי בזמננו יש לדון שהגדולים כבר כותבים תשובותיהם על דעת כן, וביודעם שזהו הנוהג וצע"ג. אולם בודאי שראוי להזהר בזה. ונראה שאף לדבריו של בעל עמק המשפט, החשש הוא רק בתשובות הלכתיות שעלולים להבינם שלא כראוי ולהיכשל, ולא בחידושי תורה שאין בהם הלכה למעשה (ר' מאמרו של הרב יהודה שביב, צוואת נפטר שלא לפרסם דברי תורתו, תחומין כב, עמ' 234 בהערה 8 ובסיכום). וכאמור, המנהג הוא לפרסם אף תשובות הלכתיות פרטיות.

על אשר הדפיס דברי תשובתי בלי רשותי. טרם אשים עיני עליו. אם ראוי להפיצו על פני תבל. וידוע דברי רמב"ם בתשובה. במה שאמרו בגמרא שהאומר דבר בצבור צריך לעיין בה בינו לבין עצמו ארבעה פעמים אך כאשר יפיץ על פני תבל אף אלף פעמים מעט. בשגם כי בעת כתבתי אליו ידעתי כי לא להלכה למעשה נתכוין רק לפלפולא בעלמא. לא כן כשיודפס יורו ממנו הלכה למעשה. כפי שעולה מדברי בעל ה'אבני נזר', עיקר התרעומת שלו היא בכך, שכתוצאה מפרסום התשובה יבואו לטעות בהוראת הלכה למעשה, או משום שהדברים נכתבו באופן שעלולים לפרשו בצורה לא נכונה, או משום שהם נכתבו 'לפלפולא בעלמא'.¹⁷

ג. זהירות יתרה בשאלות ציבוריות המעוררות פולמוס

נראה שאף שלא כתב זאת במפורש, מבין השיטין של תשובת הגר"ש ישראלי עולה שגם הוא לא היה מתנגד לפרסום דבריו, אילו היה מדובר בחידושי תורה הנשארים בעולם התורה ואין להם משמעות ציבורית, העלולה לעורר פולמוס. רמז לכך ניתן למצוא בסיום תשובתו, שבה הוא כותב:

ואם הדברים אמורים בד"ת בצורה כללית כל שכן וקל וחומר בדברים שניתנים להתפרש בכמה פנים, והדברים הנאמרים בציבור נשמעים לסוגי אנשים שונים, והאזניים כרויות והעטים משוננים להטיל קטגוריא בתלמידי חכמים... שיש לזכור אזהרת חז"ל: חכמים הזהרו בדבריכם.

ואכן הסוגיא בה עסקו הגר"ש גורן והגר"ש ישראלי נגעה לשאלות של מוסר בעת מלחמה, נושא המעורר פולמוס ציבורי מאז ועד היום, ולא פעם עומדים רבנים במרכזו. ישנם מי שמחפשים ציטוטים מדבריהם של רבנים כדי לנגחם ולהוכיח על אי מוסריותה, כביכול, של התורה. במציאות כזאת מוטל על רב להיזהר שבעתיים ולשקול כל מילה היוצאת מפיו, כדי שדבריו לא יגרמו לחילול השם, חלילה. נראה שלכך חשש הגר"ש ישראלי, ועל כן לא הייתה דעתו נוחה מפרסום דבריו.¹⁸ נראה שגם הגר"ש ישראלי

17. שו"ת אבני נזר, או"ח סי' תקיז; ור' בספר עמק המשפט, סי' לו עמ' תרמב, שכתב: 'נלע"ד שמי שקיבל תשובות בכתב מרבנים, צריך לשאול רשות מהם אם רוצה לפרסמם בספרו או בקובץ תורני וכדו', משום שפעמים כשכותבים תשובה אישית לא מדקדקים כ"כ בניסוח ובהרצאת הדברים. ויש גם דברים שמורים ליחיד ולא לרבים... רק שלא אכחד שלגבי מכתבים מרבנים המציאות כמדומה מוכחת וטופחת על פני שהנוהג שבעולם להדפיס מכתבים שמקבלים, ואולי בזמננו יש לדון שהגדולים כבר כותבים תשובותיהם על דעת כן, וביודעם שזהו הנוהג וצע"ג. אולם בודאי שראוי להזהר בזה. ונראה שאף לדבריו של בעל עמק המשפט, החשש הוא רק בתשובות הלכתיות שעלולים להבינם שלא כראוי ולהיכשל, ולא בחידושי תורה שאין בהם הלכה למעשה (ר' מאמרו של הרב יהודה שביב, צוואת נפטר שלא לפרסם דברי תורתו, תחומין כב, עמ' 234 בהערה 8 ובסיכום). וכאמור, המנהג הוא לפרסם אף תשובות הלכתיות פרטיות.

18. ראיות לזהירותו הרבה של הגר"ש ישראלי ניתן למצוא בהשוואה שבין נוסח מכתבו המקורי של הגר"ש ישראלי לגר"ש גורן, המופיע בספרו של הגר"ש גורן תורת המדינה (בשם 'אחד הרבנים'), לבין נוסח מאמרו של הגר"ש ישראלי, שאותו שלח לפרסום בתחומין כרך ד, אשר תוכנו הוא כתוכן המכתב. כך למשל, במכתבו כותב הגר"ש ישראלי בעניין החובה להשאיר דרך בריחה למחבלים

מסכים לחשיבותם של הפצת דברי תורה ופרסומם, בבחינת 'גדיל תורה ויאדיר'. חששו הוא רק כאשר הפצת הדברים עלולה להביא לא להגדלת תורה, אלא, להיפך, למחלוקת ולחילול השם, חלילה. אכן במבחן התוצאה הביא פרסום הדברים להגדלת תורה, הן בחידוד והעמקה בסוגיית המצור על פי ההלכה, והן בסוגיה שהסתעפה מכך - שאלת פרסום דברי תורה בלא רשות.

עם זאת דומה שעמדתו של הגר"ש ישראלי צריכה לשמש מודל לתלמידי חכמים, המחויבים למצוא את האיזון הנכון שבין 'לא תגורו' והחובה להשמיע דעת תורה בלא מורא, לבין קיום דברי חז"ל 'חכמים הזהרו בדבריכם'.

בשולי הדברים - התעלמות מ'דינא דמלכותא'

מעבר לדיון ההלכתי המרתק המצוי בדבריהם של הגר"ש גורן והגר"ש ישראלי, בולט גם מה שאינו מצוי בדבריהם - התייחסות ל'דינא דמלכותא'.

חוק זכויות היוצרים קובע בסעיף וו:

זכות יוצרים ביצירה היא הזכות הבלעדית לעשות ביצירה, או בחלק מהותי ממנה, פעולה, אחת או יותר, כמפורט להלן, בהתאם לסוג היצירה: (1) העתקה כאמור בסעיף 12 - לגבי כל סוגי היצירות; (2) פרסום - לגבי יצירה שלא פורסמה. החוק אוסר אפוא לפרסם יצירה בלא קבלת רשות.

אמנם מאמרו של הגר"ש ישראלי פורסם טרם נחקק חוק זכויות היוצרים, אך גם פקודת זכויות היוצרים, שהייתה בתוקף באותן שנים, קובעת דברים דומים. וכך נאמר בה בסעיף 4:

יצירה שלא נתפרסמה, תהא למחברה זכות-יוצרים עליה, אם היה המחבר בזמן חיבורה אזרח ישראלי או תושב ישראלי.

נראה שניתן ללמוד מההתעלמות מ'דינא דמלכותא' בעניין זה, כי הן הגר"ש גורן והן הגר"ש ישראלי מסכימים כי בסוגיה זו אין צורך בתקנות נוספות מעבר למקורות ההלכה, ולכן לא נאמר כאן הכלל של 'דינא דמלכותא דינא'. זאת כדברי ה'חתם סופר', שבתחום המשפט הפרטי נאמר כלל זה רק במקום שבו 'אילו באו לפנינו היינו גם כן מתקנים כן'.¹⁹

הנצורים: 'הדבר נתון לשיקול בלעדי של מפקדי הצבא, שיקבעו מה מבחינתם היא הדרך היעילה להכנת המחבלים, ואילו במאמר בתחומין הנוסח הוא: 'השיקול להניח דרך בריחה לנצורים או לא, נתונה לשיקול בלעדי של מפקדי הצבא והממשלה האחראית למעשיהם'. הרי שהוסיף שההחלטה בעניין זה צריכה להתקבל על ידי הממשלה ולא על ידי מפקדי הצבא בלבד. דוגמא נוספת: במכתבו של הגר"ש ישראלי נכתב: 'אשר לאוכלוסיה האזרחית, הוצהר מפורשות כי פתוחה לפנייהם הדרך לצאת מאזור המערכה. ואם אינם עושים זאת, הרי האחריות לכך היא עליהם בלבד'. ואילו במאמר בתחומין הנוסח הוא: 'האוכלוסיה האזרחית אשר אינה מעורבת בפעולות המחבלים אינם בכלל זה ויש לאפשר להם לצאת מהמצור באין מפריע'. בעניין זה השינוי הוא בשתי נקודות: א. הדגשת החובה לאפשר לאוכלוסיה האזרחית לצאת מהמצור - חובה שלא הודגשה במכתב לגר"ש גורן. ב. השמטת הנאמר במכתב כי אזרחים שלא יעזבו האחריות לכך היא עליהם בלבד.

19. שו"ת חתם סופר, חו"מ סי' מד.